

Økonomisk-demografiske ramme- betingelser og Frelsesarmeens gjennombrudd i Norge

---

Ola Honningdal Grytten

(1964) er utdannet Dr Oecon, Cand Oecon og siviløkonom fra Norges Handelshøyskole og er i dag professor i økonomisk historie på samme sted. Han har særlig forsket på makroøkonomiske serier som bruttonasjonalprodukt, priser og levestandard, foruten på haugianismens økonomiske betydning.

Abstract

18

Economic-Demographic framework for The Salvation Army's breakthrough in Norway

The paper investigates a possible relationship between the rapid growth of The Salvation Army and economic-demographic trends around its establishment period in Norway during the late nineteenth and early twentieth century. The conclusion is that the first members often were young women, moving into urban areas and holding low-paid jobs. These characteristics fit well with the economic-demographic trends of its time, and additionally they were magnified among the recruited members of The Salvation Army. However, there is one important exception: The Salvation Army recruited basically young people, even though they represented a substantially decreasing part of the Norwegian population.

Søkeord: Økonomisk historie – Religionshistorie – Demografisk historie –
Levestandard – Frelsesarmeens historie

Problemstilling

Da Frelsesarmeen startet drift i Norge i 1888 fikk den raskt større oppslutning enn i mange andre europeiske land. Viktige årsaker til den store oppslutningen kan ha vært at bevegelsen kom til Norge i en tid preget av vekkelser. Som en markant evangelisk vekkelserbevegelse passet Armeen inn i denne tiden.

En annen årsak til at Frelsesarmeen opplevde så rask vekst i Norge under pionér-tiden kan ligge i økonomiske og demografiske rammebetingelser, som kan ha lagt til rette for ekspansjonen. Nettopp dette vil vi undersøke i denne artikkelen. Problemstillingen er delt inn i to:

1. Hva kjennetegnet Frelsesarmeens første medlemmer?
2. Representerte disse kjennetegnene økonomiske-demografiske trender i tiden?

For å svare på spørsmålene benyttes gamle medlemsregistre fra pionértiden. Disse holdes opp mot demografiske data fra Statistisk sentralbyrå og økonomiske data fra Norges Bank og Norges Handelshøyskole.

Metode

Denne undersøkelsen bygger i hovedsak på deduktiv kvantitativ metode, men også på induktiv kvalitativ metode. Gjennom en induktiv og kvalitativ litteraturstudie kommer vi først frem til antakelser om demografiske og økonomiske kjennetegn hos Frelsesarmeens første medlemmer. Deretter benyttes kvantitativ metode for å undersøke om disse antakelsene stemmer ved å studere medlemsregister fra pioner-tiden. Til sist testes disse resultatene kvantitativt opp mot demografiske og økonomiske trender vi finner i etablerte statistiske kilder.

Data

For å kunne utføre analysen benyttes først litteratur om Frelsesarmeens pionertid i Norge, som sekundære kilder. Disse gir oss svar på hvilke antakelser man har gjort seg om bevegelsens medlemmer i pionertiden.

For å undersøke disse antakelsene opp mot kvantitative data, benyttes en primærkilde, nemlig medlemsruller, som er et medlemsregister. Her ble soldater ført opp. Det vil si de som antok fullt medlemskap i Frelsesarmeen.

Dessverre har vi ikke tilgang på medlemsregistre for hele Frelsesarmeen de første årene. Det nærmeste vi kommer er medlemsruller for Bergen I. korps i perioden 1898-1907. Korpset (menigheten) ble raskt et av landets største og rullene innbefatter i alt 452 nyinnvidde soldater. Rullene ble ført av korpsets leder, som var utdannet ved Frelsesarmeens krigsskole og de ble kontrollert av korpsets sekretær, divisjonssjef (distriktssjef) og hovedkvarteret i Oslo. De inneholder navn, adresse, fødselsdato og år, yrke, dato for innvielse og eventuelt utmeldelse. I tillegg inneholder de opplysninger om giftermål. Kildene må regnes som valide og troverdige for vårt undersøkelsesformål.

For å sammenligne de trender som finnes i dette materialet benyttes demografiske data fra Statistisk sentralbyrå. Dette er bearbejdede folketellinger og historiske serier. Delvis benyttes for Bergen, delvis for landets byer og delvis for hele landet under ett.

De siste kvantitative kildene er hentet ut fra Norges Bank. I samarbeid med Norges Handelshøyskole har sentralbanken utarbejdet historiske serier for monetær statistikk.

Her benytter vi oss av nasjonalregnskapstall ved å se på utviklingen i samlet verdiskaping målt ved bruttonasjonalprodukt. I tillegg ser vi spesifikt på lønnsserier utarbeidet for ulike yrkesgrupper med basis i Statistisk sentralbyrås publiserte tall og Wedervangarkivet ved Norges Handelshøyskole, som rapporterer nærmere en million lønnsdata for 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet.

Bakgrunn

1800-tallet var en tid med mange vekkelsesbevegelser. I Norge ble det ikke åpnet for andre kirkesamfunn enn statskirken før enn 1845. Den norske kirke ble fremdeles gitt betydelige privilegier fremfor andre trossamfunn. Likevel ble det etablert en rekke frikirkesamfunn samtidig som den organiserte lekmannsbevegelsen vokste hurtig på andre halvdel av 1800-tallet.

Da Frelsesarmeen ble etablert i Norge i 1888 valgte man en pragmatisk tilnærming til andre trossamfunn. Armeen ble ikke registrert som eget trossamfunn i motsetning til i nesten alle andre land. Til tross for forfølgelse ga det etter hvert åpne dører inn til Den norske kirke og store deler av lekmannsbevegelsen. Dermed ble Frelsesarmeen, etter sterk motstand til å begynne med, stueren innenfor størstedelen av kristenheten, mens motstanden fortsatte lenger i profane kretser.

Samtidig var Norge på slutten av 1800-tallet preget av befolkningsvekst, økonomisk vekst, industrialisering og urbanisering. Hånd i hånd med dette gikk fremveksten av frikirker. Var det et samvirke mellom trender i tiden og de evangeliske bevegelsenes fremvekst?

Evangeliske bevegelser

De evangeliske vekkelsesbevegelsene representerte som mye annet i samtiden et opprør mot etablerte dogmer og strukturer. Selv om de var mye kritisert og tidvis møtte forfølgelse, representerte de oppbrudd og fornyelse i samtiden. De største vekkelsesbevegelsene her hjemme oppstod i lekmannskristne miljøer. De første tiårene av 1800-tallet satte spesielt Hans Nielsen Hauge (1771-1824) og haugianerne sine spor ikke bare i det religiøse landskapet, men også i det politiske, sosiale og næringsmessige.

Mens haugianerne startet en rekke venneflokker rundt omkring i landet, førte vekkelsen rundt Carl Olof Rosenius (1816-1868) på midten av 1800-tallet i større grad til opprettelse av forsamlinger. Rosenius var en uavhengig luthersk vekkelsesevangelist med inspirasjon fra herrnhuterne og metodistene. Hans tidsskrift, *Pietisten*, og hans bøker med stor vekt på nådeforkynnelse ble flittig lest. Mange forkynnere var sterkt preget av hans virksomhet, blant dem Lars Oftedal og Ludvig Hope. De fleste norske vekkelsesbevegelser på denne tiden var lekmannsbevegelser med forbindelse til statskirken.

Etter at Lov angaaende dem der bekjende sig til den Christelige Religion, uden at være medlemmer av Statskirken, den såkalte dissenterloven, ble sanksjonert 16. juli 1845 ble det etter hvert etablert evangeliske frikirker i Norge. Den første var Den frie apostolisk-christelige Menighed, stiftet i Skien i 1856 av Gustav Adolph Lammers. Han var tidligere prest i Den norske kirke, men brøt midlertidig med statskirken på grunn av teologisk uenighet og fordi han mente den manglet åndelig liv. Etter hvert ble det dannet flere menigheter som fulgte Lammers. Disse ble opprinnelsen til Det Norske Misjonsforbund.

Metodistkirken i Norge fikk også sin første menighet i 1856, gjennom Porsgrunn metodistkirke, stiftet av den norsk-amerikanske metodistpresten Ole Peter Petersen.

De første norske baptistmenigheter ble stiftet i 1860. I 1877 ble Den Evangelisk Luther-ske Frikirke stiftet. Bakgrunnen var i stor grad et opprør mot sammenblendingen av stat og kirke, som man mente var uheldig både for lære og organisering av kirken.

Frelesarmeen etableres i Norge

Frelesarmeen startet gjennom opprettelsen av East London Revival Society i 1865. Senere ble navnet endret til East London Christian Mission, før bevegelsen fikk navnet The Salvation Army i 1878. Den tidligere metodist-pastoren og vekkelse-sevangelisten William Booth (1829-1912) og hans kone Catherine Booth (1829-1890) regnes som grunnleggerne. Oppstarten i Norge dateres til 22. januar 1888, da den svenske frelesoffiseren Hanna Ouchterlony sammen med sju andre avholdt møte på Grønland i Kristiania. Allerede året før hadde Ouchterlony sendt sin betrodde offiserskollega stabsoffiser Segersteen til landet for å kartlegge mulig oppstart.

Samme året, den 25 oktober 1887, var grunnleggeren, William Booth, på besøk i Kristiania og talte i Betlehems Misjonsmenighets overfylte lokaler i Møllergata. Samme dag holdt den norske frelessoldaten Jeanna Corneliussen, som bodde i Southampton, møte i Stavanger. Det ble kampanjer i store deler av Rogaland sammen med den norske frelesoffiseren, løytnant Amalie Olsen, som også til det daglige virket i Storbritannia.

I Storbritannia og i det britiske samveldet vokste Frelesarmeen med eksplosiv fart. Etter at bevegelsen holdt sitt første offentlige møte i Sverige 28. desember 1882 fikk den også stor oppslutning og rask vekst der. Andre steder slet den med å finne innpass, som i Frankrike, Tyskland og Danmark. Da Armeen først ble etablert i Norge, viste det seg raskt å være en vellykket etablering. I løpet av få år spredte den seg til hele landet og fikk mange tilhengere. Etter fire års drift frem til og med 1891, hadde Armeen startet nesten 60 korps (menigheter) og nådde opp i et antall på 200 offiserer i heltidstjeneste.

Forfølgelse

Når vi skal analysere økonomisk-demografiske forhold som kan ha bidratt til Frelesarmeens sterke vekst i pionertiden, må vi også understreke at det ikke var populært å slutte seg til Armeens rekker. I de første tiårene møtte bevegelsen sterk motstand. Allerede før den ble etablert i Norge hadde teologer og pressen advart mot fenomenet. Fra Luthersk Kirketidende hentes følgende sitat:

Sidste Høst vilde Frelesarmeen "gjøre Infald" i Frankrig, hva der i høi Grad foruroligede de franske Kristne af alle Bekiendelser. Enstemmig frabød Man sig dette Besøg. Den kjendte Leder at de evangeliske Kristne i Frankrig siger Han ikke vil søge Evangeliets Sag fremmet ved saadanne uandelige eventyrlige Midler. Man kan kun ønske at Gud maa bevare alle Lande fra et saadant Felttog, som alene vilde tjene til at bryde ned Agtelsen for Kristendommen, give dens Fiender anledning til Spot og forvirre mange enfoldige Sjæle.

Gisle Johnson, som regnes som arkitekten bak å innlemme lekmannsbevegelsen i statskirken, var til å begynne med en av Armeens skarpeste kritikere. I 1888 fikk han oversatt et hefte, forfattet av den tyske teologen Theodor Kolde, som advarte mot Frelesarmeen. Bevegelsen ble ansett som synkretistisk, ettersom det ble hevdet den stod for religionsblanding. I tillegg mente han at Frelesarmeen hadde verdensrevolusjon som agenda. Kolde mente at selv den britiske hær ville bli knust av Frelesarmeens fanatiske og hjernevaskede soldater.

Sekulære krefter ga ut et tidsskrift under tittelen *Til Kamp mot Frelsesarmeen*, som også var navnet på en gruppe som prøvde å sprengte Frelsesarmeens lokaler på Grønland i Oslo. I juni 1888 kom Verdens Gang følgende med følgende tirade mot Frelsesarmeen:

Religiøst Humbugmakeri drives nå i større Maalestokk her i byen. For en tid siden var det Boltzius-dyrkelse og de guldbergske Pyramidefortolkninger som stod høyt i Kurs, men alt slikt trer naa i Bakgrunden for den store Humbuginstitusjonen Frelsesarmeen.

Flere frelsesoffiserer og soldater ble arrestert for å holde friluftsmøter, etter at Armeens egne soldater ble fysisk overfalt av motstandere og bombardert med egg, rotten frukt, grønnsaker og døde rotter. Ungdommer ble kastet ut hjemmefra eller mistet jobben fordi de sluttet seg til Frelsesarmeens rekker. Det var med andre ord ikke uten kostnader man ble medlem av Frelsesarmeen, og det var neppe mange som ble medlemmer fordi de ønsket å følge en eller annen populær trend.

Frelsesarmeens vekst i pionertiden

Det finnes ikke noen god statistikk over årlig medlemsutvikling i Frelsesarmeen i Norge de første årene. Vi vet imidlertid at det var svært stor oppslutning om Frelsesarmeen. Det rapporteres om hundrevis av mennesker til stede. Ja, enkelte steder, særlig i de største byene, kunne Frelsesarmeen på søndager samle godt over tusen mennesker til sine møter. I Kristiania kanskje så mange som 5.000 og i Bergen godt over 2.000.

Armeens første korps på Grønland i Kristiania rapporterte om 1.300 nyfrelste i løpet av de tre første månedene fra januar 1888 til april 1888. Korpset skulle ta opp 150 soldater og hadde ytterligere 450 personer som hadde meldt seg for å bli soldater, altså fullverdige medlemmer som avga løfte på å tjene Gud gjennom Frelsesarmeen. I løpet av de første åtte månedene med drift i Bergen hadde de registrert mer enn 1.000 frelsessøkende og opptatt vel 400 soldater. Beretninger om Frelsesarmeens Stabsmusikk sin reise i Norge 1892-1893 beretter helt klart om hundrevis av mennesker de fleste steder hvor de var.

Antakelser om de første frelsessoldatene

Det finnes ingen enhetlig oversikt over hvem de første frelsessoldatene var, hvor gamle de var og hvilken livsstilling de hadde. Imidlertid sies det en del om dette i blant annet i i historiske bøker om Frelsesarmeen. Her fremstilles et typisk bilde av de som sluttet seg til Armeens rekker:

1. De var ofte arbeidsinnflyttere til byene.
2. De var som oftest unge, gjerne i de tidlige 20-årene
3. Kvinnene var i betydelig flertall
4. De tilhørte ofte arbeiderklassen og var derfor lavlønnede

Disse kjennetegnene finner vi også igjen i andre kilder. Even Honningdal Grytten undersøkte i 2006 historisk kildemateriale fra Frelsesarmeen. Han kom til at kvinnene i tre av Norges store korps, Bergen I korps, Stavanger korps og Oslo 3. korps sannsynligvis utgjorde rundt 80 prosent av medlemmene den første tiden. Vanlig alder for å bli innvidd som soldat var tidlig i 20-årene. Bare rundt en femdel av kvinnene som ble soldater var gift på det tidspunktet de ble innvidd. Han finner også at de aller fleste soldatene i pionertiden tilhørte arbeiderklassen og at mange var tilflyttere til byene.

Undersøkelse om de første frelsessoldatene

Soldatrullene til Bergen I korps, for perioden 1898-1907, som er et av eldste bevarte medlemsregistrene fra et stort norsk korps, kan gi oss en pekepinn på demografien blant de første medlemmene. Sannsynligvis hadde Bergen I. korps innvidd opp mot 1000 soldater frem til 1892. En del av disse hadde alt falt fra som medlemmer og mer enn halvparten sluttet under den såkalte hellighetskrisen, som gjorde seg gjeldende på midten av 1890-årene. Likevel var det til sammen vanligvis over 1.000 mennesker til stede på de tre gudstjenestene på søndagene så sent som i 1907.

Tabell I. Demografisk og yrkesmessig fordeling i Bergen.

	Bergen I korps			Bergen		
	Kvinner	Menn	Samlet	Kvinner	Menn	Samlet
Antall	344	108	452	28183	20442	48625
Antall i prosent	76,1	23,9	100,0	58,0	42,0	100,0
Gjennomsnittlig alder*	22,8	24,6	23,0	38,0	38,1	38,0
Født utenfor Bergen:**						
Landdistriktet	51,0	41,0	48,0	40,9	28,6	35,7
Andre steder	11,0	11,0	11,0	7,2	8,0	7,7
Yrke/livsstilling i prosent:						
Selvstendig næringsdrivende	2,6	10,2	4,4	3,3	14,5	8,2
Ledere	0,6	2,8	1,1	0,2	3,3	1,6
Funksjonærer	5,2	12,0	6,9	8,1	16,5	11,7
Arbeidere	37,2	62,0	43,1	18,8	56,7	35,3
Tjenestefolk	18,6	3,7	15,0	14,8	1,2	8,9
Hjemmeværende	26,7	2,8	21,0	48,2	3,7	28,8
Annet	6,4	5,6	6,2	6,6	4,1	5,5
Uoppgitt	2,6	0,9	2,2	0,7	0,3	0,5

* voksen befolkning ** utvalg på 100 nye soldater. Kilder: Medlemsruller Bergen I. Korps 1898-1907,

NOS, Resultaterne af Folketællingen i Norge 3. December 1900 og <https://digitalarkivet.no/content/censuses>.

Viktige opplysninger i rullene er systematisert i tabell I. Ved hjelp av folketellingenes oppføring etter navn har vi funnet ut hvor mange av de nyregistrerte medlemmene var født. Over tre fjerdedeler av nye medlemmer var kvinner. Gjennomsnittlig alder ved soldatopptakelse var henholdsvis 22,8 og 24,6 år for kvinner og menn. En del eldre personer trakk gjennomsnittet oppover. Den hyppigste alderen for soldatinnvielse var 18-19 år for kvinner og 20-21 år for menn. Mange nyrekrutterte medlemmer kom fra bygdene rundt Bergen. Dersom vi tar bort hjemmeværende og uoppgitt yrke fra statistikken tilhørte hele 76 prosent av den nye medlemsmassen arbeiderklassen, som håndverkere, industriarbeider, anleggsarbeider, lagerarbeidere, butikkansatte, tjenestefolk og løsarbeidere.

I Bergen var det stort overskudd av kvinner. I Frelsesarmeen var overskuddet enda større. Mange av Bergens innbyggere var innflyttere, særlig fra landsbygda rundt byen. Rekrutteringsstatistikken for Armeen viser det samme, men i enda større grad. Folketellingene viser også at arbeiderklassen var i ferd med å bli meget stor i

Bergen. Blant de som ble rekruttert til Armeen var den enda større.

På et viktig område skiller imidlertid nyrekrutteringen til Frelsesarmeen seg ut fra de demografiske trendene. De nye medlemmene var langt yngre enn gjennomsnittsalderen for den voksne befolkningen. Det kan forklares ut i fra at mange ungdommer flyttet til byen og sluttet seg til Frelsesarmeen.

Økonomiske og demografiske utviklingstrekk

Vi kan belyse funnene ved å sammenligne viktige økonomiske og demografiske utviklingstrekk i Norge med de data vi har fremskaffet for Frelsesarmeen. Det er da spesielt fire utviklingstrekk vi vil se etter:

1. Innflytting til byene
2. Alderssammensetning
3. Kvinnelig befolkning
4. Yrkesfordeling og lønnsnivå

Innflytting til byene

De fleste Frelsesarmekorps var lokalisert til byer og tettsteder. Vi har forsøkt å kartlegge oppstartstidspunkt for de første korpene i Norge i pionertiden. Arbeidet er summert opp i tabell 2 nedenfor, som viser hvor de første korpene ble etablert i de fem første årene 1888-1892. De to første årene ble det utelukkende grunnlagt korps i byene. I 1890 ble det grunnlagt to i tettsteder og to på landsbygda, mot 17 i byer. I 1891 og 1892 ble det etablert til sammen ti korps i byer og sju på tettsteder. I hele perioden 1888-1891 ble det etablert 53 korps i byer, ni korps i tettsteder og to på landsbygda.

Frelsesarmeen var åpenbart primært et byfenomen. Representerte dette en spesiell demografisk trend? Det kan vi undersøke nærmere ved å se på data fra folketellingene.

Tabell 2. Etablering av korps i Norge 1888-1892.

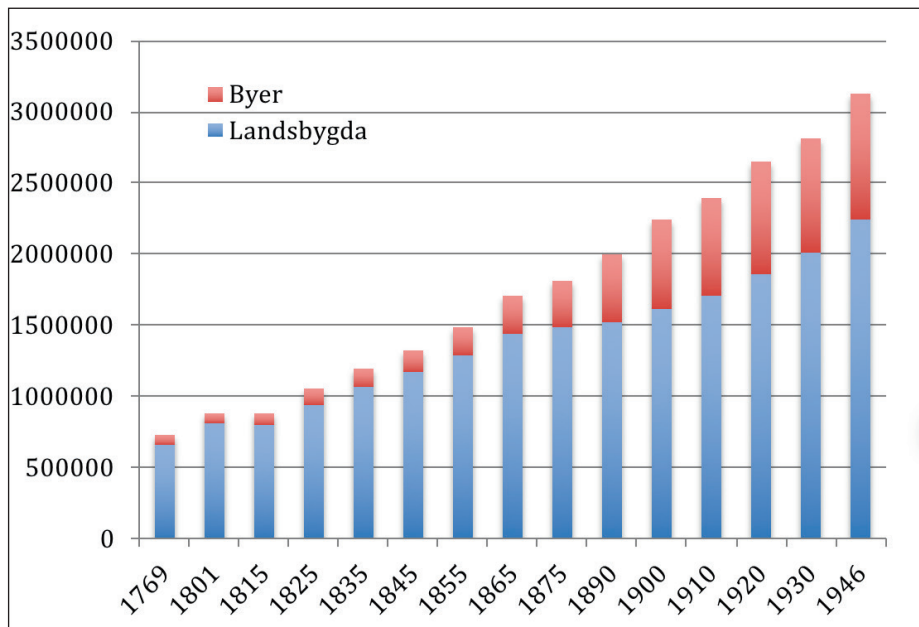
1888		1889		1890		1891		1892	
22.01.1888	Kristiania 1	07.01.1889	Moss	25.01.1890	Flekkfjord	07.03.1891	Mjøndalen	14.04.1892	Hammerfest
11.03.1888	Arendal	12.01.1889	Fredrikstad	25.01.1889	Lister	15.03.1891	Steinkjer	18.05.1892	Røros
23.03.1888	Kongsberg	01.02.1889	Lillestrøm	25.01.1889	Son	14.04.1891	Grimstad	01.06.1892	Vadsø
04.04.1888	Kristiania 2	17.03.1889	Tønsberg	06.02.1889	Halden	15.05.1891	Farsund	16.06.1892	Hommelvik
15.07.1888	Kristiania 3	24.03.1889	Kristiania 4	11.02.1889	Svelvik	21.05.1891	Orkanger	24.06.1892	Opdal
15.09.1888	Horten	15.04.1889	Tvedestrand	20.02.1889	Sandnes	14.06.1891	Ringebu	28.06.1892	Kabelvåg
06.10.1888	Drøbak	15.04.1889	Sandefjord	23.02.1889	Kristiansund	18.07.1891	Kopervik	25.07.1892	Vardø
27.10.1888	Hønefoss	02.05.1889	Sarpsborg	23.02.1889	Ålesund	25.10.1891	Brevik	24.09.1892	Vestfossen
01.12.1888	Drammen	09.05.1889	Kristiania 5	16.03.1890	Skien	20.11.1891	Tromsø		
30.12.1888	Kongsvinger	01.09.1889	Fredrikstad	09.04.1890	Mandal				
		08.09.1889	Bergen 1	16.04.1890	Stavanger				
		01.10.1889	Kragerø	19.04.1890	Trondheim				
		05.10.1889	Larvik	06.05.1890	Bergen 2				
		15.10.1889	Risør	22.04.1890	Molde				
		23.10.1889	Egersund	11.05.1890	Haugesund				

		03.11.1889	Kristiansand	03.08.1890	Lillehammer			
				03.08.1890	Holmestrand			
				15.09.1890	Porsgrunn			
				21.09.1890	Eidsvoll			
				19.10.1890	Levanger			
				15.12.1890	Elverum			

Kilde: Tandberg, s. 29-64.

Figur 1 viser hjemmehørende folkemengde ifølge folketellingene i Norge fordelt på landsbygda og byer i perioden 1769-1946. Byveksten var omfattende i perioden 1855-1900. Da mange ungdommer flyttet inn til byene blant annet som et resultat av et stadig mer produktivt landbruk, der stadig færre bønder produserte stadig mer mat. Det frigjorde arbeidskraft, som fant beskjeftigelse i fremvoksende typiske urbane næringer, som industri og handel.

Figur 1. Hjemmehørende folkemengde i Norge ifølge folketellingene 1769-1906

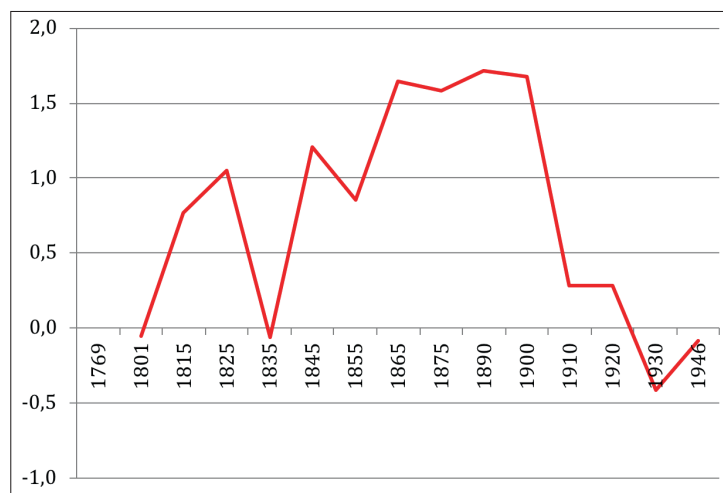

Kilde: NOS, Statistiske oversikter 1948, s. 31.

En illustrasjon på urbaniseringen finner vi ved å se på byenes relative vekstrate mellom folketellingene, vist i figur 2. Her ser vi tydelig at urbaniseringen toppet seg på det tidspunktet da Frelsesarmeen ble etablert. Mellom 1865 og 1900 økte nemlig bybefolkningens andel av den samlede norske befolkning med mer enn 1,6 prosent i gjennomsnitt per år.

Figur 2. Årlig vekstrate i norske byers andel av samlet befolkning 1769-1946.

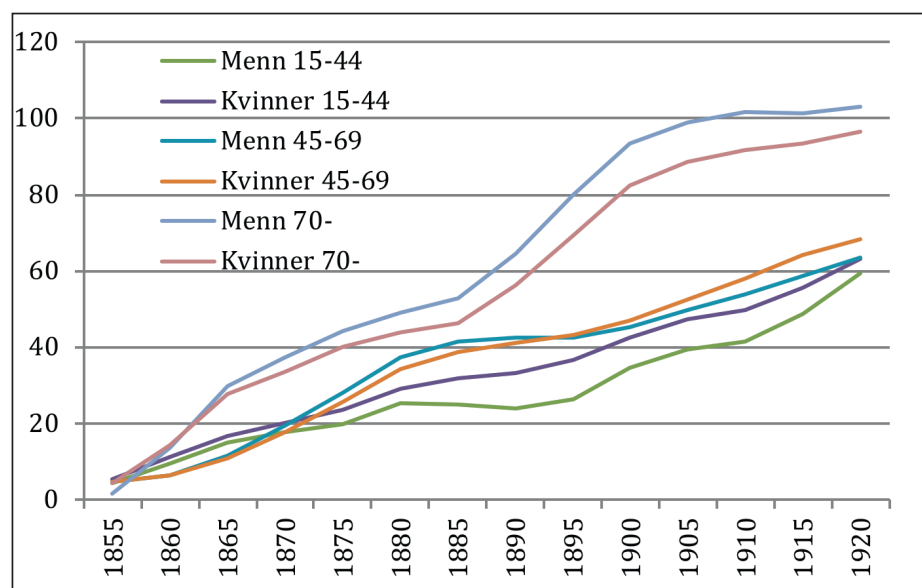
Kilde: NOS, Statistiske oversikter 1948, s. 31.

Mellom 1875 og 1890 var veksten totalt 25,7 prosent. Det innebærer den sterkeste urbaniseringsbevegelse i Norge noen sinne. Vi vet også at medlemsveksten i Frelsesarmeen og urbaniseringsveksten avtok samtidig på begynnelsen av 1900-tallet. På denne måten representerer Frelsesarmeens sterke vekst i pionertiden en klar demografisk trend.

Alderssammensetning

Frelsesarmeens første medlemmer var unge. Var det også understøttet av en demografisk trend i tiden? Statistisk sentralbyrå har bearbeidet historisk statistikk for befolkningens alderssammensetning. Vi følger sammensetningen av den voksne befolkningen fra 1850 og frem til 1920, vist i figur 3. Figuren viser akkumulert vekst i voksen befolkning etter alder. Gruppen 15-44 år var den Frelsesarmeen rekrutterte flest medlemmer fra. Det interessante er at denne gruppen taper terreng, særlig i 1880-årene. Dermed synes den sterke rekruttering fra denne gruppen å gå imot den demografiske trenden.

Figur 3. Akkumulert prosentvis vekst i ulike aldersgrupper i Norge 1855-1920.

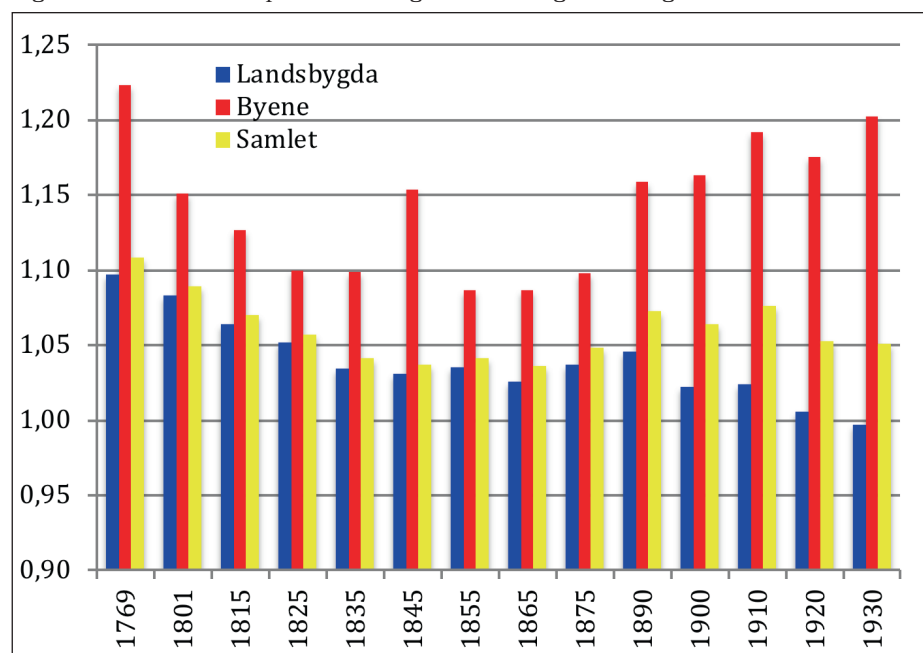
Kilde: NOS, Statistiske oversikter 1948, s. 33.

På den andre side skal det nevnes at tallene delvis reflekterer en økende gjennomsnittsalder i Norge på denne tiden. Likevel var veksten i aldersgruppen 0-14 år fremdeles raskere enn i aldersgruppen 15-44 år. Man rekrutterte langt flere kvinner enn menn. Vi skal også ta i betraktning at mens antall kvinner i alderen 15-44 år fremdeles viste vekst i Norge i 1880-årene, var det antall menn som falt. Hovedårsaken til det var den store utvandringen av unge menn til Amerika, som nådde sitt høydepunkt i dette tiåret.

Kvinnelig befolkning

Vår undersøkelse viser også en meget stor andel kvinner i Bergen l. korps. Tendensen finner vi også i andre frelsesarmékorps i tiden. Det virker ikke urimelig å anslå at minst tre firedeler av de som ble innvidd som soldater de første årene var kvinner. Samtidig viser rullene fra Bergen l. korps at mange kvinner sluttet i Armeen når de giftet seg. Det var derfor også større turnover av kvinnelige enn av mannlige medlemmer. Vårt spørsmål her vil være om den store overvekten av kvinner i Frelsesarmeen i pionertiden kan ha representert en demografisk trend. Vi vil derfor undersøke utviklingen i antall kvinner per menn i landets byer, bygder og samlet sett. Utviklingen er rapportert i figur 4.

Figur 4. Antall kvinner per menn ifølge folketellingene i Norge 1769-1930.

Kilder: NOS X. 178, Statistiske oversikter 1948, s. 31.

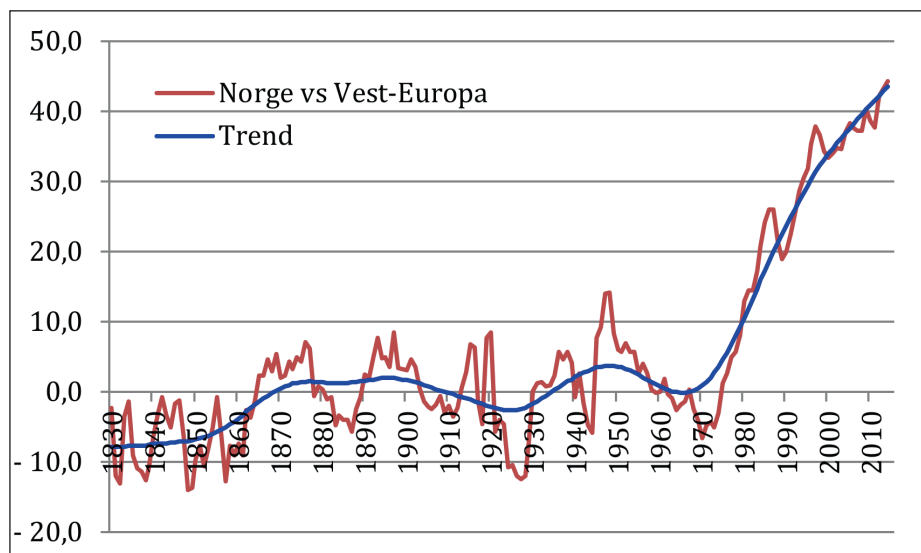
I 1865 var det 1,036 kvinner per menn i landet som helhet. I 1890 var forholdstallet kommet opp til 1,073 og nådde en ny topp i 1910 med 1,076. I byene, hvor Frelsesarmeen i hovedsak holdt til er utviklingen enda klarere. I 1865 var det 1,087 kvinner per menn i norske byer, mens det i 1890 nådde 1,159 og i 1910 1,192. Forholdstallet var enda større i de store byene.

Utviklingen skyldtes i hovedsak *to* forhold. For det første var det stor utvandring til Amerika. Bare i løpet av 1880-årene dro om lag en prosent av befolkningen årlig. Det store flertallet var unge menn. Det var derfor et økende kvinneoverskudd i Norge. Disse ble ofte overflødig på gårdene ettersom produktiviteten i jordbruket steg markant. Dermed flyttet de til byene for å finne arbeid. Det var spesielt disse Armeen rekrutterte sine nye medlemmer fra.

Yrkesfordeling og lønnsnivå

Mange synes å tro at Norge var et svært fattig land på 1800-tallet, og at Frelsesarmeen med dens sosiale fokus dermed appellerte til en rekke dårligstilte mennesker. I forhold til i dag var Norge et fattig land på 1800-tallet, men ikke i forhold til de fleste andre land i tiden. Forskning på relativ velstand har vist at levestandarden i Norge lå på et middels vesteuropeisk nivå på det meste av 1800-tallet. Den økonomiske veksten var også betydelig fra 1830-årene og det meste av århundret, selv om veksttakten tok noe av fra midten av 1870-årene.

Figur 5. Bruttonasjonalprodukt per innbygger i Norge versus Vest-Europa, i målt i prosent av kjøpekraftspariteter 1830-2015.

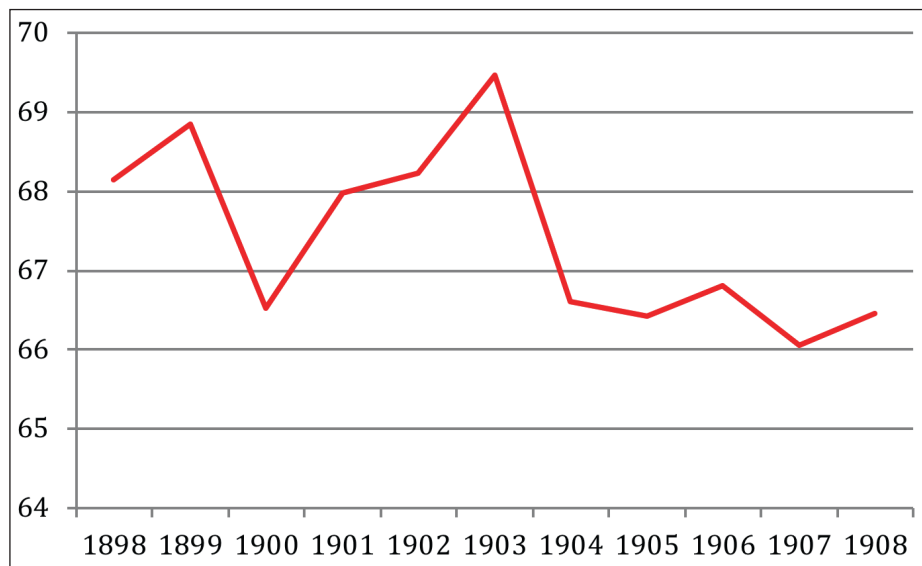

Kilde: Grytten, Ola Honningdal, "Handlekraft, kjøpekraft og velferd. Norges vekst under Norges Banks pengeregime", s. 16.

Det er blant annet reflektert i historiske nasjonalregnskaper, som viser at verdiskapingen per innbygger i Norge aldeles ikke var lav i forhold til andre vesteuropeiske land (figur 5), som var blant de rikeste i verden. I løpet av 1800-tallet begynte også industrireisningen i Norge. Industrien gjorde sitt inntog på forskjellige steder til forskjellige tider. Men vi fikk bølger av industrialisering på 1840-tallet, 1860-tallet og 1880-tallet, før den industrireisningen skjøt fart i løpet av 1890-årene, da hydroelektrisiteten fikk sitt gjennombrudd.

Moderniseringen av økonomien og byveksten gjorde at vi fikk en voksende arbeiderklasse. Vi har sett at en stor majoritet av Frelsesarmeens medlemmer i den første tiden tilhørte denne. Det er ingen grunn til å anta at disse på noen måte var lønnsvinnerne i samfunnet. For å undersøke levestandarden for Frelsesarmeens første medlemmer i forhold til resten av befolkningen benytter vi historisk lønnsstatistikk utarbeidet av Norges Bank og Norges Handelshøyskole. Den gir lønnsreier for yrkesgrupper og næringer. Dersom vi benytter yrkesfordelingen på de nye soldatene i Bergen I korps og sammenligner med gjennomsnittslønn i norsk økonomi kan vi få et bedre holdepunkt til å si noe om de første frelessoldaters levekår.

Figur 6. (neste side) Estimert gjennomsnittlig årslønn for nye medlemmer I Bergen I korps I prosent av gjennomsnittlig årslønn i hele landet 1898-1907.

Kilder: Medlemsrulle for Bergen I. korps 1898-1907, NOS, Resultaterne af Folketællingen i Norge 3. December 1900 og Grytten (2009), s. 71-87.

Vi ser hvor mange de er i hver yrkeskategori, presentert i tabell 1, og regner oss på den måten frem til et vektet gjennomsnitt for estimert inntekt for nye medlemmer i Bergen 1898-1907. Vi tar hensyn til alder og ansiennitet.

Beregningene, presentert i figur 6 viser at gjennomsnittlig lønn for nye medlemmer i Frelsesarmeen lå klart under landsgjennomsnittet. I perioden 1898-1908 var det om lag to tredjedeler av gjennomsnittlig årsinntekt i Norge. Når vi i tillegg vet at lønnene i byene var høyere enn på landsbygda, innebærer det at forskjellen i realiteten var enda større. Trolig tjente de rundt 60 prosent av gjennomsnittslønnen i Bergen. Hovedårsaken til det lave lønnsnivået blant nye medlemmer synes å være at de ofte var unge innflyttere til byene. Det er ikke belegg for at medlemmene som Armeen rekrutterte hadde lavere levestandard enn andre i sin aldersgruppe.

Konklusjoner

Vår analyse har tatt sikte på å kartlegge økonomisk-demografiske kjennetegn hos de som sluttet seg til Frelsesarmeen under etableringsfasen i Norge på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Vi ser dem i lys av økonomisk-demografiske rammebetingelser som var til stede i Norge på denne tiden. Vi har i hovedsak sett på fire faktorer. Våre funn summeres opp i tabell 3.

Tabell 3. Økonomisk-demografiske kjennetegn hos nye medlemmer i Frelsesarmeen sammenlignet med trender i den samlede befolkning 1898-1907.

Antatte kjennetegn	1. Funn	2. Økonomisk-demografisk trend	3. Trend forsterket i FA
1 Ofte innflyttere til byene	Red	Red	Red
2 Ofte ungdommer	Red	Blue	Blue
3 Kvinner i betydelig flertall	Red	Red	Red
4 Tilhørte arbeiderklassen og lavtlønsgrupper	Red	Red	Yellow

Redt = sammenfallende. Blått = ikke sammenfallende. Gult = Betinget sammenfallende.

Av kolonne 1 i tabellen går det frem at de antatte kjennetegn av de som lot seg rekruttere til Frelsesarmeen i pionertiden stemmer for alle fire antakelser. De var ofte innflyttere til byene. De var oftest ungdommer. Kvinnene var i stort flertall og de langt de fleste tilhørte arbeiderklassen og var således lavt betalt.

Av kolonne 2 går det frem at Frelsesarmeens rekruttering samsvarte med tre av fire økonomisk-demografiske trender. Det var en klar tendens til at ungdommer flyttet inn til byene. Kvinner var i økende flertall i byene og arbeiderklassen var voksende. Et estimat av de nyrekrutterte soldatenes inntekt i Bergen I korps antyder at lønnsnivået for Armeens nye medlemmer var omtrent en tredjedel lavere enn gjennomsnittlig lønnsnivå i samtiden.

Under kolonne 3 testes om trendene var sterkere i Frelsesarmeen enn i samfunnet ellers. Vår analyse bekrefter at så var tilfelle angående den store kvinneandelen og rekruttering av innflyttere til byene. Angående rekruttering av lavtlønte fra arbeiderklassen, er svaret betinget. Man rekrutterte flere lavtlønte fra arbeiderklassen. Men i forhold til andre ungdommer som flyttet til byene, er det lite som tyder på at de skiller seg ut lønsmessig. Til sist, forsterker den sterke rekrutteringen blant ungdommer ikke noen demografisk trend i samtiden. Frelsesarmeens rekruttering i pionertiden representerer med andre ord økonomisk – demografiske trender. Men det store innslaget av unge mennesker representerer en mottrend i samtiden.

Noter

1. Medlemsrulle for Bergen I korps 1898-1907, Bergen I korps arkiv, Bergen.
2. Tabeller over Folkemængden i Norge den 31te December 1855 samt over de i Tidsrummet 1846-1855 Ægteviede, Fødte og Døde, Departementet for det Indre, Christiania 1857, C. No. 1, Resultaterne af Folketællingen i Norge i januar 1866, Departementet for det Indre, Christiania, NOS, Resultaterne af Folketællingen i Norge i januar 1876, Det statistiske Centralbureau, Kristiania 1878, NOS, Resultaterne af Folketællingen i Norge i januar 1891, Det statistiske Centralbureau Kristiania 1894 og NOS, Resultaterne af Folketællingen i Norge 3. December 1900, Det statistiske Centralbureau, Kristiania 1902.
3. Ola Honningdal Grytten, "Norwegian Gross Domestic Product by Industry 1830-1930", Norges Bank Working Paper, 19, 2015 og Ola Honningdal Grytten, "Purchasing Power of Labour: Norwegian Real Wages, 1726-2006, Scandinavian Economic History Review 57, nr. 1, (2009): 48-87.
4. Ola Honningdal Grytten, "The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism: Entrepreneurship of the Norwegian Puritan Leader Hans Nielsen Hauge", Review of European Studies 5, nr 1, (2013): 31-44.
5. Lars Olov Eriksson, m fl, Carl Olof Rosenius: teolog, författare, själavårdare, (Stockholm: Tanum, 2016)-
6. Ingulf Diesen, Veiryddere, (Oslo: Ansgar, 1980).
7. Henry A. Tandberg og Per Raubakken, Hæren Gud ga våpen, Frelsesarmeen i Norge 75 år, (Oslo: Salvata kristelig forlag, Oslo, 1963): 29-64.
8. Luthersk Kirketidende, 9-12. mars 1881.
9. Theodor Kolde, Frelshæren, Oslo: Jakob Dybvads Forlag, 1888): 56-63 og 120.
10. Verdens Gang, 3. juni 1888.
11. Even Honningdal Grytten, Våre Galehospitaler har Søgning nok fra før: En analyse av fremveksten og motstanden mot Frelsesarmeen 1888-1910, (Bergen, 2006): 22-30.
12. Ole Utgård, Den norske stabsmusikks fjerde reise 1892-1893, (Oslo: Frelsesarmeens hovedkvarter, 2008)
13. Henry A. Tandberg, Femti års korstog for Gud og Norge, (Oslo: Salvata kristelig forlag, 1938): s. 14-28, Tandberg 1963, s. 18-30, Charles Norum, Med kjærlighetens våpen, Oslo: Frelsesarmeens hovedkvarter, 1988): 12-19 og Thomas Arnroth,

Blod og Ild. William Booth og Frelsearmeen, (Hovet: Hermon, 1994): 21-28.

---

14. Grytten, *Våre galehospitaler*, 97-98.

---

15. <https://digitalarkivet.no/content/censuses>

---

16. Egil Ertresvaag, *Bergen bys historie, Bind III*, (Bergen: Universitetsforlaget, Bergen, 1982): s. 455-488.

---

17. NOS X. 178, *Statistiske oversikter 1948*, (Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1949): 31.

---

18. NOS X. 178, *Statistiske oversikter*, 33.

---

19. Julie E. Backer, *Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856-1960*, (Oslo: Statistisk sentralbyrå 1965): s. 155-203.

---

20. NOS X. 178, *Statistiske oversikter*, 31.

---

21. Fritz Hodne og Ola Honningdal Grytten, *Norsk økonomi i det 19 århundre*, (Bergen: Fagbokforlaget, Oslo 2002): 173-188.

---

22. Ola Honningdal Grytten, "Handlekraft, kjøpekraft og velferd. Norges vekst under Norges Banks pengeregime", Knut Olav Aslaksen, og Silje Een de Amoriza (red), *Byrde og berikelse. Sølvsikten 1816-2016*, (Bergen: Universitetsmuseet i Bergen, Bergen, 2016): 8-23.

---

23. Grytten (2009), s. 71-87.

---

24. Medlemsrulle for Bergen I. korps 1898-1907, NOS, *Resultaterne af Folketællingen i Norge 3. December 1900 og Grytten, Purchasin Power of Labour*, 71-87.

---

25. Fritz Hodne, *Norges økonomiske historie 1815-1970*, (Oslo: Cappelen, 1981): 435-437.

